

F. Ost & M. van de Kerchove, De la pyramide au réseau? Pour une théorie dialectique du droit, Bruxelles: Publications des Facultés universitaires St. Louis 2002, 597 p.

Het grote belang van dit boek komt treffend tot uitdrukking in het vraagteken: wat te denken van die volstrekt triviale stelling dat de hedendaagse

rechtsorde niet langer via de metafoer van de piramide, maar via die van het netwerk, het web, het weefsel gedacht moet worden? Het heeft geen zin te ontkennen dat er ontwikkelingen gaande zijn als de vervlechting van het nationale met het Europese recht, de mondialisering van allerlei rechtskringen, het rechtsvormend optreden van nationale en supranationale rechtscolleges, van NGO's en particuliere ondernemingen, alsook de opkomst van de informatiemaatschappij, de voortschrijdende individualisering, de (gedeeltelijke) desintegratie van nationale staten. Maar alleen diegenen die het constateren van feiten meteen voor het doorgronden van feiten houden – een bij uitstek onwetenschappelijke reflex –, vinden in deze ontwikkelingen voldoende grond om de retoriek van de gemiddelde zeepreclame de loef af te steken en van nieuw of nieuwst te reppen.

Niet zo Ost en Van de Kerchove, die met deze gedegen monografie hun zesde coproductie afleveren in een in 1981 begonnen reeks. In het eerste deel houden zij zich weliswaar indringend bezig met een van de fenomenen die ons zonder twijfel beletten de rechtsorde voor te stellen als een commando-organisatie die exclusief vanuit één punt wordt aangestuurd en gecontroleerd. Maar in het tweede deel gaat het om een kritiek van deze verschijnselen in de klassieke zin des woords: zij trachten te onderscheiden in hoeverre men hier van een nieuw paradigma kan spreken ('het netwerk'), en in hoeverre er sprake is van een voortzetting van het reeds bekende paradigma met andere middelen. Zij doen dat aan de hand van vijf belangrijke vragen: die naar de definitie van het rechtsbegrip, het vraagstuk van de gelding van rechtsnormen en rechtssystemen, de inzet van het juridisch redeneren (tussen rechtstoepassing en rechtsvorming, herhaling en vinding), de basisstructuur van juridische kennis en theorievorming (met name rond interdisciplinariteit), en de ethisch-politieke context van het recht (in termen van een dialectiek tussen het juiste en het goede). Hun conclusie is dat wij veeleer moeten spreken van een hybride vermenging van modellen dan van een werkelijke paradigmaverandering van piramide naar web. Zij onderstrepen ook het normatieve belang van deze conclusie: wie de tegenwoordige macht van de rechter looft, moet uitkijken dat hij hem niet tot de nieuwe soeverein maakt; wie het belang van interdisciplinariteit onderstreept, moet daarmee niet het eigen karakter en de interne samenhang van juridische kennis diskwalificeren; wie groeiende zelfregulering en participatieve democratie in de *civil society* verwelkomt, kan daarmee nog geen afscheid nemen van de staat en de representatieve democratie (p. 39). Waarschijnlijk is deze dialectiek tussen piramide en web een krachtigere verklaring voor en een bemoedigender diagnose van de hedendaagse verschijnselen dan de retoriek van de paradigmawisseling. Ten eerste is zij krachtiger omdat ze de metaforen niet verwart met de begrippen en zodoende ruimte opent om de ene metafoer in termen van de andere te

This article from Netherlands Journal of Legal Philosophy is published by Eleven international publishing and made available to anonymous bezoeker

begrijpen. Dat is hard nodig, want men hoeft geen groot denker te zijn om in te zien dat in de metafoor van het netwerk evengoed een hiërarchie kan worden geformuleerd als in de metafoor van de piramide. Omgekeerd moet men erkennen dat reeds Hobbes (ook volgens dit boek de peetvader van de piramidale rechtsorde) erkende dat er een heleboel 'pluralisme' in de rechtsorde mogelijk was, als ze uiteindelijk maar als een eenheid werd gerepresenteerd, en dus door één (desnoods weer samengestelde) 'persoon' werd gerepresenteerd. Ook in de orde van de feitelijkheid is een dergelijke relativering van de tegenstelling hard nodig. Want rechtshistorische studies leren ons dat zelfs in de hoogtijdagen van het absolutisme de soeverein niets voor elkaar kreeg als hij alleen maar bevelen gaf, en rechtssociologische studies leren ons dat NGO's dikwijls alleen maar mogen meedoen met rechtsvorming als hen eerst door (inter)gouvernementele organisaties de maat genomen is. Waarmee maar gezegd is dat ook tegenwoordig nog de gedachte heerst dat er uiteindelijk één de baas moet zijn. Op die manier blijft er dus continuïteit in de geschiedenis van het denken over recht en staat, zodat het zinvol blijft de klassieke boeken daarover te blijven lezen als pertinente reflectie en niet als curieuze hersengymnastiek uit de oude doos. Ten tweede is zij krachtiger omdat zij verklaart waarom de oude begripsstructuren toch zo hardnekkig blijven terugkeren onder bepaalde feitelijke omstandigheden, met name onder politieke druk. Men is bijvoorbeeld anno 2005 veel gemakkelijker dan tien jaar geleden bereid om te erkennen dat recht als communicatie alleen binnen een gezagvol gesteld kader (en een dienovereenkomstige rechtsopvatting) kan plaatsgrijpen. Wat overigens niet wil zeggen dat autoriteit zich kan veroorloven autoritair op te treden. Ik vind het zoals gezegd ook een bemoedigende diagnose: het volhouden van de spanning tussen de beide modellen is wellicht een betere waarborg voor de vrijheid die de rechtsorde beoogt te belichamen dan het inwisselen van het ene model tegen het andere.

G. van Roermund (Tilburg)